

INDIJSKI DNEVNIK

(decembar 2014 – januar 2015)

Koćin, podne, kraj decembra

Koferi su stigli, a i mi sa njima. Posle užasno duge provere papira i popunjavanja zdravstvenih upitnika (dolazite li iz kraja gde vlada ebola, ili žuta groznica?, itd.), na aerodromu nas dočekuje simpatični šofer „Zen Toursa“ i vozi u grad. Tamo u nekom hotelu, treba da susretnemo ostatak naše male francuske grupe, Renana, našeg učitelja-jogina, i, najposle, da ručamo. Koćin ili Koći (zavisi od izgovora, francuskog ili engleskog), grad je sastavljen od ogromnog drveća, od „bidonvila“ (francuski), na brzinu sklepanih predgrađa koje Englezi i Amerikanci nazivaju „šanti taunom“, a koja izranjaju iz bujne, raskošne prirode. Siromaštvo i beda su tu, ali su nekako urali, kao nokat, u ovu raskošnu prirodu koju sam već imala prilike da doživim u Zapadnoj Africi, „plameno drveće“, džakarande, kokosove palme, bananino drveće – sve ovo je toliko različito od prašnjavih gradova u kojima živimo... Tačnije: ceo pejzaž veoma podseća na zapadnoafrički buš u predelu severnonigerijske oblasti na obodu Sahare, pored grada Kadune, u kom smo Bo i ja boravili pre tridesetak godina... Vreme se nekako istopilo, ali sećanja, solidna, još štrče iznad neravnih obronaka melanholičnih godina, eto ta klima, vlažna, suptropska, prirodna je kolevka ovom rastinju.

Užasna vlaga i toplota. Vadim dva spreja protiv komaraca koje sam ponela iz Pariza, kao i obavezne pilule protiv malarije koje ću gutati celih mesec dana da bi delovale. Ne smemo nipošto prestati da ih uzimamo jer u tom slučaju nemaju nikakvog efekta. Dobro se sećam kako je prekinuta naša romantična epizoda u Nigeriji i naš afrički život: malarija je neka užasna stvar, kad se tresesh zajedno s krevetom i pod vlažnim čaršavima, a groznica ne prolazi...

Ali evo nas u hotelu „zdravog života“ i biološki prirodne ishrane, gde omanja grupa lovaca na vitaminizirane ćelije radi peglanja bora sedi i čeka ručak. Kako su oni uopšte dospeli ovamo i – avaj, zašto? Sigurno je da im je neki skriveni motiv, poput potrebe za obožavanjem, prvenstveni vodič na ovom, za sve nas neobičnom, putovanju. Čuli su o Indiji, o Indusima, o njihovoj ljubavi prema ritualima, magiji. Čuli su da Indusi i sami imaju potrebu da obožavaju druga bića kao i da budu obožavani upravo od tih bića koje obožavaju, reći će Mišo. Ili čak osećaju potrebu da obožavaju objekte, predmete ljubavi i obožavanja kao izvesna mlada koja je nakon venčanja, umesto da stavi na vrat ogrlicu koju joj je poklonio mladoženja, tu istu ogrlicu stavila na kokosov orah, izrezbaren i namenjen isključivo zarad obožavanja. Dakle, ona je sad obožavala muža, ogrlicu i kokosov orah, a odmah zatim, u sledećoj etapi, zahtevala je i od svoje celokupne svite prijatelja da se klanjaju kokosu, ogrlici i možda njenom mladoženji, ali za ovog poslednjeg nismo sigurni da je hteo da ga baš svi obožavaju.

Objekti obožavanja su različiti, to može biti bilo šta ili bilo ko, kao što zemljoradnik obožava svoja kola i plug kojim ore zemlju, što ne znači da im se on posebno klanja i divi, već se sigurno nekako povija servilno prema njima, uobličavajući svoje telo u formu obožavanog objekta, koje uskoro i samo počinje da podseća na taj objekat.

Mišo smatra da Indusi obožavaju ljude i objekte:

- Zato što vole rituale (navodno, oni udahnu i izdahnu sedam puta pre no što izgovore neku reč).
- Naprosto zato što vole da produbljuju neku situaciju, da joj uvećavaju važnost i težinu. Takvi su čak i kada su u situaciji da kažu „da“, to jest, oni ga kažu nekako, ali ne klimajući glavom, već klataći glavom nalevo i nadesno, kao da im se glava nalazi na nekoj magičnoj klackalici. Čak i da im ponudite milion drahmi na poklon, oni ne bi odmah rekli „da, hvala“, već bi mahali prvo glavom oklevajući kao ponosni labudovi koji istežu vratove. Ono u šta Indus stvarno veruje jeste stav nenasilja. Gandhi tu nije morao da poseje neko veliko seme, stav nenasilja je oduvek bio prisutan na ovom tlu.
- Beše tu pre svega osnivač đainizma, jedne od najvažnijih religija u Indiji, koji je zabranio svima da jedu nakon zalaska sunca, drhteći od strepnje da bi mu neki insekt mogao upasti u jelo, a on ga tako neoprezno pojesti što đainizam zabranjuje.
- Zatim, beše tu Buda, neutešni princ Gautama, koji se stalno osmehivao da se ne bi rasplakao „pred licem tolike bede“; Gautama, koji je svoje telo ponudio tigrici za užinu jer mu je bilo žao kad ju je ugledao tako gladnu. Na budističkim svetim slikama često vidimo tu tigricu praćenu tigrićima koji, jedno po jedno, čekaju na svoje parče obroka, tj. na parče Budinog tela.

Hinduizam kao religija poštuje i monoteizam i politeizam, panteizam, animizam kao i mnogobrojne kultove demonologije, kaže Mišo. Imućni i uspešni obožavaće Bramu, ali oni siromašniji, iz niže kaste mogu samo da obožavaju Kali, Šivu i njegove avatare.

(Rakurs kamere pomeren na) Hotel „Džakarandu“

Hotel je opkoljen bujnim i procvetanim drvećem džakarande. Kraj je decembra, a temperatura se, već negde oko podneva, popela na 35 stepeni. Nekoliko pasa i mačića dremaju u betonskom dvorištu ispred hotela. U malom, ali luksuznom hotelu „sa salonima dekorisanim u engleskom stilu“, odmah sa leve strane kod ulaza, nalazi se trpezarija u kojoj je smešten ogroman i bogato napirlitan „švedski bife“. On je, u stvari, prepun indijskih i pakistanskih pikantnih uštipaka i ostalih, gorko-slatkih, „mango čatni“ specijaliteta.

Postarija debela dama sa naočarima koja studira budizam sa pariskim monasima, zvaćemo je Mišel, pita se o čemu ja to govorim kada je pitam kojoj školi budizma pripada.

„Kojoj školi? Pa to nije neka škola“, dalje napreduje ona i maše svojom glupom debelom glavom.

Ostatak grupe čine bogate izgubljene devojke koje po petnaestak puta godišnje posećuju ašrame širom Indije i Indonezije, sve su slične, osim jednog izgubljenog devojčeta napumpanih silikonskih usana koje ne liči na njih i koju zato opominjem da skine nakit

koji isključivo izaziva, provocira lokalno stanovništvo. Ili se bar meni tako učinilo. Ona mi dobacuje umiljat, zahvalan pogled i pita me odakle sam. I kako mi se čini ova grupa? Jesu li mi simpatični svi ovi saputnici? Šta da joj odgovorim? I ćutanje je pravi nakit i zlato, itd.

Kaže mi da se zove Širin i da nije došla ovamo samo da radi jogu, došla je da vidi Indiju. Eto jedne pametne opaske, prve koju sam čula nakon dva dana putovanja.

Kažem joj da postoji mnogo vrsta joge, a obećavam joj da ćemo sledećeg dana zajedno otići na plažu i možda u grad. Zatim stiže naš simpatični učitelj i organizator, Renan de Žermen, pravi izdanak aristokratske francuske porodice. Stigao je avionom pravo iz Bombaja „gde se ludo provodio na žurkama... koje su ličile na žurke u Mareu“. Odmah izjavljuje da namerava da se i sam uskoro preseli u ovu prestonicu industrijske zabave i bolivudske produkcije. S njim u društvu je lakomislena milionerka Lili, koja se svakih nekoliko minuta guši u napadima smeha, a smeh joj liči više na lajanje hijene nego na bilo šta drugo. Krećemo ka *Keralayjeem*-u, ajurvedskom centru udaljenom od Koćija oko dva sata vožnje lokalnim autobusom. Vrućina je nesnosna, omamljujuća, usled vlage koja obavija finom maglom palmino, kokosovo drveće, lijanae i na brzinu sklepane udžerice koje se pomaljaju na obodu grada.

Keralayjeem

Centar je dar bogova i već puki pogled na njega zaustavlja *udžai* – ipak, istini za volju, smešten je na obalama jezera koje, obavijeno gustim pokrovom od vlage, više sluti na gadnu i nezdravu močvaru nego na romantični pojam doma zdravlja. Ovaj širi stambeni objekat ispresecan je kanalima u gotovo rajskom, pitoresknom okruženju ispunjenom najraznovrsnijim rastinjem, sa brodićima-džunkama koje osvetljene plove po vodi, sa bungalovima, ah, bungalovima, u sredini celog tog bilja-izobilja...

U stvari, dok pišem sve ovo, pet sati je izjutra, na verandi sam bungalova u kom smo smeštene nas dve saputnice, a oko nas ceo hor najneobičnijih pataka i egzotičnih ptica oglašava se u jutarnjoj opereti.

Nikako da zaspim, međutim moja nesanica ne potiče ni od uzbuđenja što se obreh u nepoznatom kraju, ni od ovih otrovnih lekova čije dejstvo mi draži sinuse i nozdrve, već usled toga što sam smeštena u vlažni bungalov na ivici buša s pogrešnom osobom. Ona je postarija dominantna lezbijka, grubog, pretećeg izgleda, žena koja je oduvek žudela da postane muškarac, što joj je delimično i pošlo za rukom, računovođa nekog preduzeća, a sada penzionerka koja danas pak studira sanskrit i toliko hrče da i sama pomisao na san pored nje izgleda smešna i potpuno uzaludna. Moraću svojski da se potrudim da me još ovoga jutra premeste u neki drugi bungalov, pre no što otpočne naš veliki petočasovni čas *vinyasa* joge, koji se odvija u kontinuitetu i završava jednočasovnom meditacijom nakon koje, shodno kolektivnom iskustvu i običaju, niko više ne bi trebalo da oseća ni vrućinu ni glad ni umor, a najmanje komarce koji uporno, u rojevima, lete iznad ovog močvarnog terena. Kažu da je ovo zemlja malarije, njeno carstvo – reklo bi se, prirodni habitat komaraca. Evo, utonuću u sopstvenu meditaciju, kratak *samadi* (apsolutni mir duha), kakav-takav, da, baš ovog jutra, tri dana pred novogodišnju proslavu u Evropi, iz koje mi je bilo toliko drago da umaknem, makar na trenutak.

Zanimljiva je Mišoova opaska da je za Induse seksualni čin ravan prirodnoj meditaciji. On stoga misli da oni otvoreno i često meditiraju, odnosno da se predaju polnoj ljubavi, nesputanom seksu koji je za njih potpuno prirodna aktivnost, dostojno zabeležena na reljefima svih njihovih većih hramova.

I Mišo kaže: „...čak ni *Kama sutra* nije knjiga koju će Indus skrivati ispod kaputa i čitati je u potaji.“ Tu on nabroja mnogobrojne hramove na kojima su izrezbarene slike seksualnih prizora ili slike seksualnih pozicija „koje ni detetu ne bi morale da se objašnjavaju“, toliko su jasne i očigledne. Međutim, svi njihovi seksualni činovi su sveti jer pri njima Indusi samo sanjaju o Jedinstvu, o sjedinjavanju s Apsolutom. Seksualni čin koji je odvojen od Boga ne vodi sjedinjavanju sa njim, stoga je kao takav bezvredna reč, infekcija duše, puka mahinacija mesa i kože, zaludnost znoja i sumanutih pokreta. Oni žive u jedinstvu sa svojim polnim organom koji je centar njihove dnevne i večite uravnoteženosti. Međutim, oni ga i ne primećuju, za njih on nije organ seksa i požude, i ne postoji za njih osim kao deo dekora, kao u drami *Kalidasa*, u kojoj učesnici razmatraju tajne ljubavi na nama krajnje bizaran, anatomski i veoma neerotski način. Mlada devojka se u drami pita: „Zar ne osećaš kako ti iz vagine curi nešto vlažno, onaj sok koji prethodi činu ljubavi?“, i zatim dodaje: „Trebalo da ućutim, da niko ne sazna šta se krije u dubini mog srca.“

Mišo misli da bi se baš svaki Evropljanin postideo čitajući ovu dramu: možda je to samo on osetio stid te, nama već daleke, 1931. dok je kao francuski nadrealista živeo u Indiji?

Međutim, istina je da i danas pripadnici moćnog heksagona, kao i svi drugi neoliberalni žrci našeg trulog sveta gledaju na ljubav kao na trenutni čin moćne strasti, dok je Indusi vide kao stabilnu konstantu u podnožju piste koja nas otiskuje i vodi ka Apsolutu.

Razmišljam o tome da li je putovanje u Indiju najdublje i možda najduže putovanje u sopstvenu unutrašnjost, i to baš one, izuzetno retke osobe, koja je shvatila da je monoteizam nasilje, diktatura Apsoluta nad ljudskim duhom. Tu Apsolut više liči na podvodača koji one jadne devojke iz Ukrajine drži u nekoj sobi pariskog hotela i kljuka ih opijumom (što religije i jesu, za narod ili za plemstvo, svejedno) da se ne bi razbudile i pobunile protiv eksploatacije. Indus, čak i kada veruje u jednog boga, poziva nas da se s njim molimo svim božanstvima, u grupi, nekolicini bogova koji okupljeni sede u poziciji lotosovog cveta.

Do hrišćanskog boga nam treba poseban put, posebna lestvica u kojoj su prečke napravljene od zakona i regula, dok su hinduistička božanstva, kažu njihovi vernici, prisutna svuda oko nas, u svim manifestacijama, prirodnim i nadnaravnim, magijskim obličjima ispoljavanja. Indus danas nikoga ne ubija zarad svog Apsoluta (ali proveriću ovu tvrdnju i potražiću, osmotriću i žrtvenike njihovih tajnih društava, obećavam), njegov pomoćnik ili anđeo ne nosi ni mač ni sablju, niti neku nuklearnu raketu; Indus bi da živi u miru sa celim svetom, i danas, baš kao i nekada davno, oko 95 procenata njihovog stanovništva ne jede meso.

Evo ih, četiri faze u razvitku njihovog spiritualnog svemira:

– *Brachmacharya*, označava fazu adolescencije, sazrevanja, ispunjenu vrlinama kao što su pokornost i nedužnost.

– *Grihasta* je period života u zajednici, period u kome se obavlja venčanje i u kome sveopšti društveni život cveta.

– *Vanaprastha* je period postepenog odvajanja od zajednice i društvenog života.

– *Sannyasa* je poslednja faza u životu svetog čoveka ili onog koji bi da postane sveto biće, faza odbacivanja svetovnog života i njegovih navika.

Prepreke na ovom dugačkom putu ka ostvarenju sebe i Apsoluta su: neznanje kao i seksualna radoznalost, koja se razlikuje od prirodne ljubavi čoveka prema ženi ili porodici. U prepreke se ubraja i radoznalost prema svetu i njegovim događanjima u okviru šire geografije ljudskog duha. To znači da je ceo moj radoznali životni put, prema ovom verovanju, bio promašaj – ispunjen preprekama koje sam više-manje neuspešno savladavala sve do dolaska na ovo mesto.

Čitam upravo spis koji kaže da se hinduistički bogovi ponašaju kao heroji (grčki, srednjovekovni, zapadnjački) ili kao ljudi koji naprosto mrze nasilje i žele da ga spreče. Oni su ljudi, ali sa posebnim magijskim moćima. A lokalno stanovništvo ih ne vidi kao svece, moralno uzvišene, već ih vidi kao ljude neverovatnih, nadnaravnih sposobnosti.

Prema legendi, Šiva, vrhovno božanstvo, imao je četiri žene, Parvati ili Sati (*Dakshayani*), Umu, Durgu i Kali, ali je najradije vodio ljubav sa prvom, ovaploćenjem ljupkosti i romantičnog zanosa. U trenutku dok su se njih dvoje tako zabavljali, došli su im u posetu Višnu i Brama, koji su, na veliko iznenađenje, zaključili da Šiva neće prekinuti svoj božanski ljubavni posao zbog njihovog dolaska. Dakle, ova dvojica malo posedeše, pa odoše svojim poslom. Nakon određenog vremena, Šiva se osvrnuo oko sebe i zapitao ko je to dolazio i šta se sve u međuvremenu dogodilo. Dotakao je svoj penis i uzviknuo: „Evo, pa i ovo sam ja, kao što su to i moja glava ili ruka, sve to sam ja. I onoga ko poštuje i klanja se mom penisu – ja ću lično ispoštovati i klanjaću mu se takođe!”

Ove reči mudrosti iskovala je jedna drevna civilizacija. Iako joj je društvo i dalje kastinsko (a koje, na kraju krajeva, nije?), ono je omogućilo svim svojim članovima da žive u datim uslovima na najprihvatljiviji mogući način, ne odbijajući nijednu blagodet života. Jer ono u čemu svaki član ovog društva učestvuje i što drži zajednicu na okupu jeste slavljenje božanstva koje je, kako oni smatraju, neki oblik života koji služi vrhovnom Brami.

Što se pak parija tiče, ili *čandala*, njih i dalje, čak i u XXI veku, tretiraju kao bića van svake kaste: čir i rak-rana na licu Indije su Daliti ili „nedodirljivi” koji do danas ne uspevaju suštinski da se integrišu u društveni sistem u kojem bi, kao građani, trebalo da uživaju sva prava.

Vivekananda beše njihov guru ili svetac koji je pokušao da objedini sve kaste i religije, stvarajući teozofski sistem koji bi omogućio svima da dostignu boljitak. Ali Indusi su uvek bili ti koji su se klanjali svojim različitim bogovima, naročito na jugu Indije i na Cejlonu; muslimani su pak oduvek tvrdili da „nema boga do Boga, a Muhamed je njegov prorok”, a hrišćani su bili belci koji su tu dospeli kao osvajači i misionari. Vasko da Gama, osnivač prve katoličke crkve u Koćiju, doveo je u Kerala božje slugе koje su čitajući svoje Jevanđelje pokušavali da preobrate Induse i muslimane za Hristovu „stvar”.

Međutim, i belci su neosporno nešto naučili u ovom podneblju – milioni onih koji su oduvek želeli da prodru u tajnu ovog tla i dalje pomodno dolaze da uče: kako da ne jedu meso, kako da sednu u poziciju vrhunske meditacije, kako da ne kritikuju sve i svakog i... kako da se oslobode odbrambenog stava koji im izleće iz usta svakog trena kada pokušaju da udahnu. Oni ovde uče kako da poste, kako da udišu, kako da izdišu vazduh, kako da koriste pluća umesto stomaka u koji više ne unose meso, itd.

Mi, belci, zbunimo se pri prvim instrukcijama meditacije: kako da udahnemo vazduh za koji smo oduvek verovali da udišemo? Čist vazduh koji nam izmiče, vazduh bez lica koji se širi u svim pravcima, koji ne pripada nikome ponaosob, devičanski, nedužni vazduh, onaj najintimniji koji nas hrani i ne dodiruje čula kojih smo, opet, svesni.

Udahnuti nije posebno težak zadatak, ali gurati taj vazduh u sve delove tela – to je već nešto, u centar abdomena, u središte čeonu oblasti u kome počiva bela svetlost – to je već malo teže, spirati misli ovom svetlošću tako da se sve slivaju u jednu, koja prestaje da bude važna, sve do onog predela u kome se gubi, svesno, svaka misao.

Ignorirati ili omalovažavati posebnost ove hinduističke, svetlošću izbeljene misli koja nas uskim putem vodi ka hinduističkoj filozofskoj visoravni – pozamašna je greška zapadnjaka, kao što nam je nedavno potvrdio savremeni filozof i kontemplator Slavoj Žižek, u razgovoru sa francuskim misliocem, Fabijenom Tarbijem. U ovom razgovoru Žižek ide tako daleko da naziva Gandija „mekim fašistom“ zato što je Gandhi „samo saosećao sa siromašnima“, sa kastom „nedodirljivih“, navodno bez većeg napora državnika da sve kaste ukine. I odista, uz pozamašnu aroganciju neokolonijalnog zapadnog filozofa on čak kaže da je Gandhi želeo da se, u novom društvu, svakoj kasti ukaže dužan dignitet, ali nije pokušavao da ih ukine. Zašto to Gandhi nije hteo ili nije mogao da učini, pita se Žižek. Gandijevo društvo zabeležilo je pokolj hiljada nedužnih Indijaca koji nisu pružili nikakav otpor pred britanskim topovima u Americaru. Kada govorimo o mentalitetu nacije ili jedne cele civilizacije, evo, imamo ga ovde, a Gandhi je verovatno bio duboko svestan te činjenice da Indija dvadesetog veka nije Francuska revolucionarnog žara, niti je sebe video kao Robespjera ili Dantona. I verovatno nije smatrao da će se mase povesti za revolucionarnom, oružanom, zapatističkom figurom Ambedkara, koji je favorizovao oružani sukob dostojan marksističke levičarske stranke Latinoamerikanaca na početku dvadeset i prvog veka. Istina, Žižek je sreo ovakvu figuru u liku šofera taksija kojim se vozio prilikom poluturističke posete Nju Delhiju i koji ga je, navodno, zagrlio nakon razmene nekih masnih viceva u kolima. Taksista je upitao Žižeka zašto se Gandhi nag šetao selima Indije, sa večitim štapom u rukama, na šta mu je filozof odgovorio „da je istorijski borac za mir verovatno tražio neke momke koji će mu smestiti štap na pravo mesto“!

Svašta je moguće, a verovatno se ovaj susret vozača i Žižeka stvarno i odigrao, moguće je da su se, u nekom smislu, taksista i slovenački filozof odista pobratimili: na nekoj od prethodnih stranica zabeležena je Mišooova opaska o jednoj od Šivinih legendi sa milosnicom, koja nas savetuje da vidimo Induse kao narod koji veruje više u ljude, a manje u bogove. Nadasve, to je narod koji animistički veruje u ono ljudsko u bogovima i u prirodi, pa ne vidim zašto i Gandhi lično ne bi bio viđen kao jedan od njihovih poluheroja, polubogova. Najteže od svega je da vidimo Gandija kao fašistu i u tom smislu je nepotrebna Žižekova interpretacija Lakana da bismo shvatili izgadnelog Gandija; a ako dalje čitamo našeg filozofa, upitaćemo se da li je u okviru svoje evrocentrične vizije sveta uspeo da sagleda misao Dalekog istoka koja je teofilozofska od početka do beskraja...

I najposle, jedna od najlepših misli o Gandiju dolazi upravo od Mišoa; on kaže da ako pročitate Gandijevo knjigu *Hind Swaraj ili Indijska domaća pravila* i posle nje knjigu bilo kog zapadnog filozofa ili sociologa, primetićete da među knjigama postoji suštinska razlika, u korist Gandija. Njegovom knjigom isijava ljubav prema ljudima, neka svetost, i mada je u

mladosti bio „manijak rezonovanja“ i advokat, kasnije u životu njegovo odsustvo egoizma postalo je poslovično. Neki su ga smatrali preterano naivnim kada je izjavio da ne bi mario da Englezi ostanu u Indiji, i zadrže svoju religiju, ali ako bi sa Indijcima gajili miroljubive odnose i prestali da ubijaju krave, volove i bikove! Mišo je odista sumnjao, poznajući Engleze, da bi se ovi ikada odrekli bifteka, a pogotovo ne zarad sreće nekog drugog naroda! I uz to je lepo primetio da njegov sopstveni narod polako prestaje da voli Gandija jer su se dali na čitanje knjiga iz naše, takozvane zapadnjačke civilizacije i studiraju na našim univerzitetima. „Evropska civilizacija je svojevrсна religija i niko joj se ne može odupreti“, primetio je još te 1930. francuski pesnik.

Žižek nam opet kaže nešto drugo, da je „jedino hrišćanstvo pocepalo plašt religije i prodrlo u filozofiju, i da je jedino ono obećalo stvaranje neke nove egalitarne zajednice“, što pod velom naše uzrujane istorije može a i ne mora da se čuje kao muzička istina.

Međutim, Žižek u svom razmišljanju-meditaciji o Dalekom istoku lepo primećuje da nošenje burke, supremnog vela koji u potpunosti skriva lice, ne znači odbijanje svake komunikacije sa društvom od strane osobe koja ga nosi. Pri tom napominje da treba da se zapitamo šta u stvari znači ono nepokriveno lice Drugog, jer po njemu, taj Drugi može biti i nehuman, čak monstruozan, a njegovo lice ekran koji odbija Stvarnog drugog: „Ja te vidim, ti me vidiš, ti mi se osmehuješ, simpatičan si mi“, sve to može biti neka varka koju nam pruža naizgled ogoljeno lice.

I zato, kaže slovenački filozof, pacijent često ne gleda psihoanalitičara u lice, dok mu priča svoju životnu istoriju. Gledajući pacijentu u lice, analitičar neće otkriti njegovu istoriju. Otkriće možda neku duboku laž, kao u slučaju Salome, koju je, sasvim ogoljenu, Irod i dalje molio da skinje još nešto. A šta bi ona dalje skinula, osim sopstvene kože? I eto, to je ono što vidimo u burki, takvu vrstu stvarnosti. Ona nam pre otkriva, nego što skriva onog Drugog. Burka je ono što vidimo kada skinemo masku lica onog Drugog. Kada pocepamo lice, kožu lica, vidimo stvarnu brutalnost Drugog, ono imaginarno koje nam pruža lice.

Mišo se pak u svom putopisu divi skromnosti žena i mladih devojaka iz pokrajine Bengal koje smerno pokrivaju lice velom kada im se na ulici približi neki stranac. One čak prelaze na drugu stranu ulice ili se pomere ka udaljenoj strani trotoara, što je u Mišou izazivalo divljenje, za razliku od Engleskinja, koje su mu preteranom ogoljenošću ili nuđenjem išle na nerve, „...idu tako svetom gole da i svaki šugavi pas može da im dodirne nogu; ne kriju lice, ne obaraju pogled, ogoljuju grudi i spremne čekaju da ih već neko napadne...“